

Vývinová psychológia

Literatúra:

- E. Drlíková a kol., Učiteľská psychológia, Bratislava, SPN 1992
M. Vágnerová, Vývojová psychologie, Praha, Portál 2000
E. J. Korherr, Pedagogická psychológia pre teológov, Bratislava, RKCMBF UK 1990

fylogenetická psychológia – vznik a vývin psychických javov od najjednoduchších oragnizmov až po najzložitejšie

antropogenetická psychológia – vývin psychiky u človeka

ontogenetická psychológia – sleduje psychické zmeny v priebehu individuálneho života človeka

biodromálna psychológia – zameriava sa na vplyv konkrétnych životných podmienok na utváranie osobnosti človeka

Ontogenetická psychológia Skúma podmienky vzniku a vývinu psychických javov od počatia až po prirodzenú smrť človeka a charakterizuje psychický vývin v jednotlivých vývinových obdobiach

Oblasti psychického vývinu:

1. Biosociálny vývoj
 2. Kognitívny vývoj
 3. Psychosociálny vývoj
- Zmeny v priebehu vývinu

Kvantitatívne:

- zmeny vo veľkosti, sile, objeme, rozsahu
- proporcionálne zmeny (jednotlivé časti organizmu, podiel emocionality a racionality)

Kvalitatívne:

- zanikanie starých vlastností (detská reč, niektoré nepodmienené reflexy)
- vznikanie nových vlastností a znakov

Zákonitosti duševného vývinu

Vývin je proces:

celistvý

súvislý

nerovnomerný v čase

nezvratný

individuálny

socializačný

osamostatňovania a uvedomovania si svojej osobnosti

Jednotlivé vývojové etapy prechádzajú od základného vedomia „*ja jedinec*“, cez širšie „*my skupina*“, k integrovanejšiemu „*JA človek*“, až po najkomplexnejšie „*MY ľudstvo*“.

„*Každý vek si zasluhuje svoju úctu*“

Arabské príslovie

„*Ani tí najdospelejší nie sú vždy a vo všetkom dospelí. Z toho vyplýva zodpovednosť i radosť zo sebazdokonaľovania.*“

V. Levi

Činitele duševného vývinu

Biologické – vlohy (vrodené predpoklady pre telesný a duševný vývin), nervová sústava, biologický rast a zrenie organizmu.

Činitele **vonkajšieho prostredia** (sociálne prostredie); normatívne (vekové a historické) a nenormatívne vplyvy

Výchova

Vlastná aktivita človeka.

(1. faktory podmienené organicky, 2. faktory vonkajšieho prostredia, 3. subjektívne faktory.)

Význam poznania zákonitostí vývinu

1. Umožňuje prognózu vývinu
2. Umožňuje stanoviť vývinové normy vo vzťahu k veku pre jednotlivé funkcie
3. Napomáha ovplyvniť vývin dieťaťa patričným smerom (výchovné, vzdelávacie, či terapeutické programy)

senzitívne fázy - zvýšená vnímavosť na podnety určitého druhu (sociálne hodiny)

Delenie duševného vývinu a hlavné vývinové obdobia

Hippokrates (gr. lekár): 4. obdobia; jar, leto, jeseň a zima

Rimania: 1. pueritia (detstvo), 2. adolescencia (čas mladosti), 3. iuventus (čas mládenectva),

4. virilitas (zrelý vek), 5. senectus (vek staroby)

J.A. Komenský: 8 periód po 6 rokov (škola zrodenia, detstvo do 6 r., chlapčerstvo do 12, mládenectvo do 18, mladosť do 24, škola mužného veku, staroba, smrť)

Jean Piaget - kognitívny vývoj

1. senzomotorická inteligencia
2. predpojmové symbolické myslenie
3. názorné myslenie
4. konkrétne operácie
5. formálne operácie

Erik Erikson

1. dôvera - nedôvera
2. autonómia - hanba, pochybnosť
3. iniciatíva - pocit viny
4. výkon - pocit menejcennosti
5. identita - konfúzia rôl
6. intimita - izolovanie sa
7. plodnosť(generativita) - stagnácia
8. integrita - zúfalstvo

Vývojový medzník môže byť:

- a) **biologický** (daný zrením)
- b) **psychický** (daný interakciou vnútorných dispozícií a učenia)
- c) **sociálny** (daný spoločnosťou, v ktorej človek žije)

vnútro maternicové obdobie – 9 mesiacov

novorodenecké obdobie, od narodenia do 2. mesiaca

dojčenské obdobie, od 2. do 12 mesiaca

obdobie batol'at'a, od 1. roku do 3. roku

predškolský vek, od 3. roku do 6. roku

mladší školský vek, od 6. do 10./11. roku

obdobie dospievania, od 10./11. do 15./16. roku

obdobie adolescencie, od 15./16. do 18./20. roku

obdobie dospelosti, od 18./20. do 60./65. roku

obdobie staroby od 60./65. roku do smrti

Vnútro maternicové – prenatálne obdobie.

1. Zárodočná fáza (fáza oplodnenia)
2. Embryonálna fáza
3. Fetálna fáza

Spôsoby komunikácie medzi matkou a dieťaťom: a) fyziologický spôsob

b) zmyslová komunikácia

c) citový a racionálny postoj matky k plodu

(4 postoje žien k tehotenstvu: ideálne, katastrofálne, ambivalentné, chladné matky)

Perinatálna fáza: byť narodeným

- predpoklad, že negatívne zážitky pri narodení z nevedomia ovplyvňujú celý život
- terapia znovurodenia sa; rozpamätať sa na vlastné rodenie sa (pôrod), znova ho prežiť a premeniť bolestné pocity na radostné

Novorodenecké obdobie

obdobie adaptácie

senzomotorické správanie

nepodmienené reflexy

nerovnaká senzibilita analyzátorov

prosociálne správanie („rooming-in“ - permanentný kontakt novorodenca s matkou)

Dojčenské obdobie

Ch. Meves: „najzákladnejšia báza pre možnosť stabilnej výstavby života“

rýchly rast, motorika, pohyby rúk (pohyb: k niečomu, od niečoho, úteku, obrany), ústa (kontakt s okolím)

biologické a psychologické potreby (podnecovanie aktivizuje organizmus, napomáha rozvoj individuálnych dispozícií, umožňuje kontakt s okolím)

Možnosti rodičovského prístupu k stimulácii

- a) chaotická stimulácia
 - b) stimulácia zahrňujúca prevahu manipulácie inou osobou
 - c) stimulácia s možnosťou neriadenej aktivity
 - d) variabilná stimulácia s možnosťou vlastnej aktivity
- nedostatočné podnecovanie - deprivácia
nadmerné a neprimerané podnecovanie

Počiatky rozvoja reči

- sluch už v prenatálnom období
- preferovanie ľudského hlasu
- možnosť vnímať hovorenú reč
- schopnosť porozumieť reči (zákazy, identifikácia pomocou mena)
- závislosť rozvoja reči na stimulácii („matka-zrkadlo“, ocenenie pokusov dieťaťa)

Potreba sociálneho kontaktu

úzke spojenie dieťaťa s matkou

Učenie: napodobňovaním a identifikáciou
(regresívne napodobňovanie)

Úloha otca: - alternatívny zdroj istoty, bezpečia a stimulácie
- model mužského správania

Bezpečný vzťah dieťaťa k **obom rodičom**

- a) možnosť rozdielnych skúseností
- b) väčší pocit istoty

Súrodenci - ďalšie skúsenosti, žiarlivosť,
ochota pomáhať, opatrovať, egocentrizmus

Vrstovníci - na začiatku len povšimnutie,
neskôr spoločná hra (napodobňovanie)

Predškolský vek

zlatý vek hry (interpretácia reality, postoj k svetu)

rozprávky, TV (primeranosť, prítomnosť dospelého, využitie zážitkov)

kresba (výraz motorického, rozumového a emocionálneho vývoja dieťaťa, názory a vzťahy k svetu a sebe), modelovanie

poznávacie procesy (J. Piaget: názorné a intuitívne myslenie)

egocentrizmus; magičnosť - konfabulácia, fantázia; absolutizmus

reč (situačný ráz, egocentričnosť)

Rozvoj detskej identity

-sebahodnotenie podľa názoru rodičov

-egocentrizmus a magické uvažovanie

-gender rola: 1. podmieňovanie

2. identifikácia

-dodržiavanie noriem (úroveň poznania, odmena a trest, pocit viny)

-prosociálne správanie (istá úroveň empatie, ovládanie agresivity a vlastných aktuálnych potrieb)

-rodičia, súrodenci (spojenci i súper), vrstovníci (voľba dvojníka)

Pripravenosť dieťaťa na školu

1. Školská zrelosť (závislá na zrení)

-zrenie CNS, emočná stabilita, odolnosť na záťaž

-motorika, manuálna zručnosť

-zrakové a sluchové vnímanie

-logické operácie

-autoregulácia založená viac na vôli ako na emóciách, spojená s vedomím povinnosti

2. Školaká pripravenosť (závislá na sociálnej skúsenosti)

-zmysel a hodnota vzdelávania

-sociálna pripravenosť

rozlišovať rôzne role a s ním spojené správanie

schopnosť komunikovať

rešpektovať normy správania

Školský vek:

1. ranný školský vek (do 8-9 r.)

2. stredný školský vek (do 11-12 r.)

(mladší školský vek od 6 do 11 r.)

3. starší školský vek (do 15 r.)

obdobie dospievania - puberta

Mladší školský vek

hlavné formy činnosti

telesný a pohybový vývin

„kognitívna revolúcia“ (*objektívnejšie a presnejšie poznávanie*)

- *decentrácia*

- *konzervácia (trvalosť - premenlivosť)*

- *reverzibilita*

osobný kognitívny štýl

a)reflektívny

b)impulzívny

sociálny vývin

-rola žiaka: *a) podriadená* *b) priradená*

- komunikácia (schopnosť diferencovať)

- normy a pravidlá správania

- vzťah k učiteľovi

- spolužiaci

- rodina (súčasť identity školáka)

psychické potreby školáka: a) zmysluplné učenie, b) istota a bezpečie, c) seberealizácia, d) model pre budúcnosť

otcova rola:

1. nové skúsenosti a informácie
2. iná autorita (sviatočná)
3. model mužskej role
4. vzťah medzi matkou a otcom ako model
iných vzťahov (komunikačný vzorec)

rozpadajúca sa rodina (nový vzťah k rodičom, chýbajúci model správania, vplyv na vzťah k škole)

význam súrodencov (rola jedináčka, pozícia v rodine)

Vplyv médií

- násilie v programoch najväčšie ohrozenie pre deti do 12 rokov a zvlášť chlapcov
- násilie ako súčasť bežného života

Stredný školský vek

vrstovníci: citová istota, nové skúsenosti, seberealizácia; (faktor rovnakosti)

príprava na partnerstvo a rodičovstvo

- prvé prejavy rodičovstva bez učenia
- potreba stimulácie: a) kontakt s deťmi
b) model dospelého

význam zvierat'a pre psychický rozvoj

- učenie sa neverbálnej komunikácii
 - potreba sociálneho kontaktu
 - potreba citovej istoty, akceptácie

identita dieťaťa:

1. skúsenosť so sebou samým
 2. názory, postoje a hodnotenie iných
(emočné prijatie a racionálne hodnotenie)
 3. porovnávanie s inými
- rodinná identita a identita skupiny

Religiozita

náboženský základ v rodine

„náboženská pamäťová akrobacia“

egocentricita

náboženské vysvetľovanie okolitého sveta

sviatosť zmierenia - postoj dospelých

morálka (moralistickí realisti)

obraz Boha

postoj „do ut des“

vplyv prostredia - individuálne rozdiely

Obdobie dospievania - puberta

hľadanie vlastnej identity, pozície v spoločnosti,

boj s neistotou a pochybnosťami o sebe samom, osamostatnenie od rodiny (E. Erikson)

biologický medzník - pohlavné dozrievanie

sociálny medzník - voľba povolania

strata starých istôt a potreba novej stabilizácie

Telesná premena (jav akcelerácie)

Premena prežívania

kolísavosť citov, precitlivosť, plytkosť, aktuálnosť, impulzivita a nedostatok sebaovládania, citový nepokoj, nechť prejavovať city navonok

Poznávacie procesy

uvažovanie o mnohých rôznych možnostiach

systematicnosť, úvahy o budúcnosti

Egocentrizmus

- hyperkritičnosť

- sklon polemizovať

- pocit výnimočnosti

- vzťahovačnosť

Rozvoj identity

- úsilie o hlbšie sebaopoznanie (zvýšená sebakritičnosť, labilná sebaúcta, pocit menejcennosti alebo až sebaobdivovania)

- prekročenie aktuálneho sebaopozatia

Sociálne vzťahy

- odmieta podriadenú rolu
- neporozumenie a zvýšené napätie v komunikácii, komunikačný štýl
- odpútanie sa od hodnotového systému rodiny
- škola (tendencia príliš sa nenamáhať, autorita učiteľa na základe jeho vlastností)
- **rodina** (nie zrušenie, ale premena citovej väzby)

individuácia: 1. fáza diferenciacie

2. fáza experimentácie

(adolescencia: 3. fáza postupnej stabilizácie, 4. fáza psychického osamostatnenia)

Vrstovníci

- neformálna autorita, vlastné pravidlá, vzor
- závislosť pozície od osobnostných kvalít jednotlivca (inteligencia, solidarita, pozitívne ladenie, otvorenosť, zmysel pre humor, komunikatívnosť)
- potreba priateľstva (vzájomnosť a intimita)

socializácia: - adaptácia na skupinu

- prijatie skupinovej identity
- postupné osamostatňovanie sa

Religiozita

Potreba dovádzať detské náboženstvo do zrelej formy osobného postoja a rozhodovania.

Nebezpečenstvá:

- mravná oblasť
- osobný odpor voči ľuďom
- kritika tradičných foriem a ustanovizní
- chýbajúce náboženské skúsenosti z detstva
- skutočná pochybnosť vo viere
- postoj k cirkevnému spoločenstvu
- nátlak

Adolescencia

Obdobie komplexnejšej psychosociálnej premeny (mení sa osobnosť dospevajúceho i jeho sociálna pozícia).

- dovŕšenie prípravy na profesiu
- plnoletosť

- prvý pohlavný styk

psychosociálne moratórium (odloženie dospelosti, nechut' k definitívnym riešeniam)

Vlastné telo ako súčasť identity (kult tela)

Vývoj identity:

3. fáza postupnej stabilizácie

4. fáza psychického osamostatnenia

dievčatá: vzťah k ľuďom (kooperácia)

chlapci: výkon, dosiahnutá sociálna pozícia

Adolescenti preferujú:

a) intenzívne zážitky

b) absolútne riešenia

c) neodkladné uspokojenie

Prijímajú často iba slobodu a nie zodpovednosť

Motívy, ktoré vedú k viere:

a) hľadanie zmyslu života

b) absolútne platných, trvalých hodnôt

c) potreba presahu vlastného života

Náboženské sekty

(potreba citovej istoty, príslušnosti k nejakej skupine, silnej autority, trvalých hodnôt, psychosociálneho moratória, zbavenie sa zodpovednosti ...)

Morálny vývoj

autoidentifikácia (adolescenti si sami vyberajú hodnoty a normy)

- tendencia uvažovať o morálnych princípoch a zaujímať k nim vlastné stanovisko

- tendencia k absolutizujúcim záverom

- tendencia nekompromisne vyžadovať dodržiavanie uznávaných princípo

Problém adolescentov nie je nedostatok hodnôt, ale nejasnosti hodnotového systému a jeho hierarchizácia.

Vzťah k dospelým

- rodičia ako model určitého spôsobu života

- kritika ako spôsob hľadania

Vzťah k vrstovníkom

- potreba stimulácie
- potreba orientácie a zmysluplného učenia
- potreba citovej istoty a bezpečia
- potreba partnera opačného pohlavia
(promiskuita - prejav psychosoc. moratória)

Mladší dospelý vek : 20 - 35 rokov

Úlohy: a) pracovné začlenenie

b) stabilné partnerstvo-manželstvo

c) rodičovstvo

- nadobudnutie skúseností
- dôsledky rozhodnutí pre ďalší vývoj
- rozpor potreby slobody a nezávislosti s potrebou skúsiť nové role, prinášajúce obmedzenia
- postformálne myslenie (sebakritika, nejednoznačnosť a zložitosť reality, integrovať protiklady)

Vzťah k povinnostiam a zodpovednosť

1. Prechod od egocentrizmu k altruizmu a zodpovednosti
2. Zodpovednosť za druhých na úkor vlastných potrieb
3. Harmonizácia vlastných potrieb s potrebami iných

Odlíšne spoločenské očakávania od mužov a žien

Zvládnutie profesnej role - kritérium dospelosti.

Uspokojenie základných psychických potrieb:

1. Potreba zmeny, nových skúseností, rozvoja
2. Potreba sociálneho kontaktu
3. Potreba sebarealizácie
4. Potreba samostatnosti a nezávislosti
5. Potreba otvorenej budúcnosti

Profesná rola - **súčasť identity**

Ženská profesná rola

1. zamestnanie ako doplnok role manželky a matky

2. zamestnanie rovnako významné ako rola manželky a matky

3. zamestnanie dôležitejšie ako rola manželky a matky

- dilema voľby

- preťaženosť mladých žien

- pozitívum viacpočetného obsahu ženskej role

Partnerstvo

Intimita - protiklad povrchných, anonymných vzťahov.

Nadviazanie citového vzťahu, v ktorom sa človek vzdáva časti svojej identity v prospech partnerstva („My“ je viac ako „ja“)

Znaky intimity: 1. zdieľanie prítomnosti

2. potreba otvorenosti

3. vzájomná dôvera a rešpekt

4. výlučnosť

5. zdieľanie budúcnosti

Obdobie romantickej lásky

- napätie ako možnosť realistickejšieho vzťahu

- syndróm Rómea a Júlie (potreba ideálu bez kompromisou)

Realistický vzťah

a) realistické hodnotenie partnera

b) realistické hodnotenie vzťahu a svojej role

c) prehĺbenie intimity

d) realistické hodnotenie možností vzťahu

Výber partnera vo vzťahu k sebe samému

1. vzájomná podobnosť

2. komplementarita

Manželstvo

- významná súčasť identity

- naplnenie potreby citovej istoty, sebarealizácie, otvorenej budúcnosti

- mýtus šťastného manželstva, nevyhnutnosti rovnakého prežívania a konania manželov

- fáza: a) primárnej orientácie (párová identita)

b) budovania hniezda

- potreba: a) vzájomného vzťahu
- b) autonómie, sebaapresadenia

Život bez trvalého partnera

1. trvalé rozhodnutie
2. dočasné rozhodnutie
3. nevybral si tento štýl, nemá inú možnosť

Voľné spolužitie

- potreba trvalejšieho partnerstva (nie manželstva)
- potreba odložiť definitívne rozhodnutie

Rodičovstvo

- silno asymetrická rola
 - trvalá rola
 - dieťa púta rodiča k určitému partnerovi
 - vyžaduje zmenu životného štýlu

Rodičovstvo uspokojuje psychické potreby:

1. Oživenie, nové zážitky a skúsenosti
2. Citová väzba
3. Sebarealizácia
4. Otvorená budúcnosť

Racionálny prístup k rodičovstvu, trend jedného dieťaťa a čo mať ho neskôr.

Bezdetnosť

Slobodná matka

sociálne stigantizujúca rola, ambivalentné hodnotenie

- rezignácia
- akceptácia, prijatie z núdze
- rozhodnutie, i keď nemá stáleho partnera

Rozvod

neschopnosť vecnej a otvorenej komunikácie

- a) nereálne očakávania

b) nejasné vymedzenia povinností

c) vedomie, že manželstvo je možné kedykoľvek zrušiť

Bilancovanie

1. profesia, 2. manželstvo, 3. rodičovstvo
Stredný dospelý vek 35-45 rokov

Kríza stredného veku

a) bilancovanie minulosti

b) predstavy o budúcnosti (hľadanie zmyslu života)

stereotyp - protest proti rutine

Proces individuácie (C. G. Jung):

- oslobodzuje sa od rôznych vonkajších tlakov

- uvoľňuje sa z väzby na rodinu

- zmena vzťahu k vlastným rodičom

Manželstvo

premena vzťahu

tendencia k zmene partnera (mýtus poslednej šance)

Premena rodičovskej role

- časová zhoda bilancovania rodičov, hľadania novej identity s vytváraním vlastnej identity dospelých

- strata nadradeného postavenia

- nesprávna interpretácia chovania dospelých

- vzdávanie sa autority na neformálnej úrovni

Premena vzťahu k vlastným rodičom

1. odchod do dôchodku

2. úbytok telesných síl a duševných schopností

3. chronické choroby

4. smrť rodičov

Starší dospelý vek 45-60 rokov

- individuálne tempo stárnutia (biologický vek)

- klimaktérium

- rozvoj určitých schopností, nahromadenie informácií

- rozvoj postformálneho myslenia

- potreby generativity: 1. v profesii; 2. ako rodiča (plodenie, výchova)

- uzatváranie profesnej kariéry
- fáza prázdneho hniezda, iné očakávania od partnera
- zmena postojov k svetu, iným ľuďom, k samému sebe
- zmeny osobnosti vyrovnávajúce rozdiely medzi pohlavím

Zmena postoja k manželstvu vlastných detí

- prijatie partnera svojho dieťaťa
 - vymedziť charakter vzájomných kontaktov
 - obmedzovať vplyv na mladú rodinu

„fáza preplneného hniezda“

Rola starého rodiča

změna vzťahu k vlastnému dieťaťu rodičovi

- viac emocionálny prístup k vnúčaťu
- rozvoj iných zložiek identity vnúčaťa

„sendvičová generácia“ (tlak oboch krajných generácií, ktoré potrebujú pomoc)

a) podpora mladej rodiny, b) starostlivosť o starých rodičov

Obdobie staroby

starnutie (young old, tretí vek 65-75)

staroba (oldest old, štvrtý vek nad 75)

Úloha staroby (E. Erikson): dosiahnuť integritu v chápaní vlastného života.

1. pravdivosť k sebe samému
2. zmierenie
3. chápanie života v súvislostiach
4. kontinuita

„Optimizmus minulosti“ (V. Frankl)

Potreba nájsť zmysel zostávajúceho života (J. Alan)

- zamerať sa len na to, čo je skutočne významné
- naučiť sa tešiť z toho, čo zostalo zachované
- akceptovať to, čo nie je možné zmeniť

Spôsoby vyrovnania sa so starobou (D. Bromley):

1. konštruktívnosť
2. závislosť
3. obranný postoj
4. nepriateľstvo
5. sebanenávisť

Adaptívne stratégie:

- a) selekcia (obmedzenie vlastného programu)
- b) optimalizácia (ako najlepšie využiť schopnosti)
- c) kompenzácia

1. Potreba stimulácie je znížená
2. Potreba učenia je znížená
3. Potreba citovej istoty a bezpečia sa zvyšuje
(generačná solidarita)
4. Potreba sebarealizácie
5. Potreba otvorenej budúcnosti a nádeje

Potreba sociálneho kontaktu

- potreba i svojho súkromia
 - preferovanie kontaktov so známymi ľuďmi
 - kontakt s vrstovníkmi

Osamelosť

1. sociálna situácia (strata partnera)
2. fyzický stav (znížená hybnosť, strata sluchu)
3. psychický stav (depresia, demencia)

Spôsoby vyhnutia sa samote a opustenosti:

- a) ľudia v jeho sociálnom teritóriu
- b) telefón
- c) zvierá, rozhlas, televízia

Vlastné charizmy staroby:

1. Nezištnosť
2. Pamäť

3. Skúsenosť

4. Vzájomná závislosť

5. Ucelenejší pohľad na život

„Ešte aj v starobe budú prinášať ovocie...“

(Ž 92, 15)

„Nemožno uznávať hodnotu života starého človeka, ak sa nepriznáva hodnota životu dieťaťa od jeho počatia.“ (Ján Pavol II.)